

А. А. КРАВЧЕНКО, В. І. КУЗЬМЕНКО

РОЗВІДКИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ПАМ'ЯТНИКІВ ПО КУЧУРГАНСЬКІЙ РІЧНІЙ ДОЛИНІ

В 1953 і 1954 рр. групою наукових працівників¹ Одеського державного археологічного музею були проведені археологічні розвідки по схилах Кучурганської долини від села Зелений Гай, Фрунзівського району, по східному берегу р. Турунчук і далі по берегу Дністра та Дністровського лиману до Овідіополя, Одеської області.

В результаті обстеження було виявлено декілька раніш невідомих стародавніх поселень, які були зосереджені головним чином в південній частині маршруту і крім того зафіксовано 28 курганів.

Всі кургани розташовані в одну лінію, групами по 2—3—4 безпосередньо в самій долині, починаючи від с. Глибокий Яр, Велико-Михайлівського району до с. Ново-Красне, Роздільнянського району, Одеської області. Розміри їх різні, від 0,5 м висотою до 5 м і діаметром від 6 до 5,5 м. Більшість курганів, звичайно, розорюється і руйнується різними земляними роботами.

В більшості випадків при обслідуванні курганів знахідок на них не було. Лише на місці розташування курганної групи біля с. Богачово, Фрунзівського району, Одеської області було знайдено невиразний уламок червоноглиняної посудини та половинка скляної бусинки з синіми очками (табл. XIII, 1—2).

Місцеві жителі з с. Ново-Петрівки (Велико-Михайлівського району, Одеської обл.) розповіли, що на кургані, розташованому біля села, шукачі скарбів (жителі села) знаходили металеві котли та глиняний посуд. Вершина кургану розкопана. В викиді та в ямі були зібрані уламки ліпного посуду червоноглиняного та жовтоглиняного, один—сіроглиняний, прикрашений гладким валиком. Крім того, знайдені уламки амфор, кремневий нуклеус та частина зернотерки з круглим отвором.

Для більш повного ознайомлення з культурним шаром було закладено декілька шурфів, які нічого нового не дали, крім ще декількох уламків такого ж ліпного посуду та зітлілих кісток. Залишки цього посуду по техніці виготовання та орнаменту нагадують подібні глиняні вироби бронзової доби.

Після с. Кучурган, Роздільнянського району, Одеської області кургани більше не зустрічались.

Як уже згадувалось вище, в південній частині маршруту було обстежено ряд поселень.

Найбільшої уваги заслуговує поселення в с. Градениці, Біляївського району, Одеської області, назване Градениці-І. Воно розташоване на південній околиці села, на лівому березі р. Кучурган. Територія по-

---

¹ Учасниками розвідки були автори даної статті.

селення щорічно розорюється, тому на ріллі опинилась численна кількість кераміки та інших знахідок. Серед них, в першу чергу, слід відзначити залишки посуду, зробленого на гончарному крузі та ліпленого ручним способом. Особливу увагу звертають на себе уламки посуду першої групи, тобто кружальної. Було зібрано значну кількість сірої з лощеною поверхнею кераміки, серед якої трапляються уламки, орнаментовані пролощеними в два ряди хвилястими лініями. Цей посуд формувався з добре відмученої глини без будь-яких домішок, стінки тонкі, добре обпалені. Другу групу гончарного посуду складають залишки більш грубого посуду, в глиняному тісті якого є багато домішок піску.

Залишки ліпного посуду належать горщикам з прямими вінцями, або трохи відігнутими назовні, а також мискам з загнутими в середину вінцями. Окремі зразки прикрашені шипоподібним наліпом під краєм вінця посудини. Зустрічались також уламки, орнаментовані насічками по вінцю. Ліпний посуд переважно сірого кольору і в глиняному тісті має багато домішок шамоту.

Крім посуду, на поселенні знайдені також інші предмети: прясло, зроблене з уламка тонкостінної посудини сірого кольору, брусок, кам'яний розтиральник, куски обпаленого каменю та глини з відбитками комишу й соломи і амфорні ручки, овальні в розрізі (табл. XIII, 1, 3—9).

В профілях траншеї, викопаній вздовж берега пойми під час Вітчизняної війни (1941—1945 рр.), а також в обриві самого берега ясно простежується культурний шар, насичений битою посудом, кістками, золою і т. п.

Розміри поселення, судячи по найбільшій скупченості його на ріллі, досягають довжини 300 м, ширини 250 м.

Численні знахідки кераміки і при тому досить виразної, дають підставу віднести поселення Градениці I до поселень Черняхівського типу.

До цього ж типу поселень відноситься ще декілька поселень. Одно з них розташоване південніше с. Градениць (Градениці II). Найбільша кількість уламків посуду була зосереджена поблизу водокачки. Тут, крім вище описаних зразків гончарного посуду, були ще зібрані уламки товстостінних корчаг, оперезаних наліпним масивним валиком, орнаментованим відбитками пальців (табл. XIII, 10—11).

Третє таке ж поселення (Троїцьке I) знаходиться на північ від с. Троїцьке, Біляївського району, Одеської області, на лівому березі р. Турунчук, притоці Дністра². Його площу тепер займає колгоспний фруктовий садок.

Вздовж берега річки тягнеться траншея часів Вітчизняної війни (1941—1945 рр.), в викидах та профілях якої, а також поміж деревами були зібрані фрагменти ліпного та зробленого на гончарному крузі посуду. Серед останнього є уламки, покриті лощінням, а також не лощені, з шершавою поверхнею, що утворилася від великої кількості піску в глиняному тісті. Зустрічались і уламки амфор (табл. XIV, 1—5.)

Подібні знахідки посуду були здобуті розкопками в Кисьолові³ під Одесою та в інших місцях Одеської області, розвіданих музейними працівниками.

Біля меліоративної станції с. Троїцького підібрано декілька ліпних уламків, прикрашених під вінцями наліпним валиком з відбитками пальців. В глиняному тісті є домішка дрібного шамоту й полови. Улам-

² Місцеві жителі села Градениці р. Кучурган називають Турунчуком.

³ К. Ф. Раевский, Наземные сооружения земледельцев междуречья Днепра—Днестра в I тыс. н. э., СА, XXIII, 1955, стор. 250.

ки належать посудинам великих розмірів і по техніці виготовання дуже схожі на такі ж скіфські (табл. XIV, 3). Цей пункт позначений Троїцьке-II.

На південній околиці села Троїцького виявлено ще одне поселення Троїцьке III.

Численна кількість кераміки опинилась на поверхні в зв'язку з глибокою оранкою під виноградник.

Весь керамічний матеріал можна розділити на дві групи. Перша група кераміки може бути віднесена до скіфського часу. Це крупні уламки ліпних товстостінних горщиків здебільшого великих розмірів, оздоблені наліпними валиками та орнаментовані відбитками пальців, які на одних уламках дуже виразні, на інших мало.

Крім того є уламки з круглими виступами—упорами. Тут же були підібрані уламки ліпних мисок сірого кольору з лощеною поверхнею. Вінця у одних мисок вігнуті в середину, в інших—мають широкий край з нахилом теж в середину.

Ліпний посуд виготовлений з грубого тіста, в якому чимало домішок крупного та дрібного шамоту.

До цієї групи знахідок слід причислити також кам'яний розтиральник та нижню половину шліфованої і просвердленої кам'яної сокири (табл. XIV, 4, 7—9).

До другої групи кераміки належить посуд черняхівського типу. Вона ідентична вище описаним керамічним виробам з поселень Троїцьке I, Градениці I, II (табл. XIV, 2, 6, 10).

На поселенні були знайдені ще уламки гостродонних амфор і ручок від них, овальних в розрізі, куски обпаленої глини з відбитками комишу та кістки тварин. Поселення тягнеться вздовж берега річки приблизно на 800 м і в ширину 300 м.

Таким чином, перелічені залишки двох типів посуду дають підставу думати про наявність у Троїцькому-III двохшарового поселення.

Поодинокі уламки ліпного та гончарного посуду зустрічались по береговій лінії р. Турунчак аж до с. Яски, Біляївського району, Одеської області.

В с. Яски зафіксовані сліди двох поселень. Перше, Яски I, розташоване в 3-х км на захід від села, на крутому, але невисокому схилі. Майже вся площа, де розташоване поселення, безліч разів переорана і тепер на ній викопані оранжереї під цитрусові рослини та зрошувальні канали. Тому на поверхні ріллі та в викидах валялось багато уламків посуду типу Черняхово. Заслужують уваги масивні уламки корчаг, чимало сірої з лощеною поверхнею кераміки та значна кількість фрагментів ліпного посуду, деякі прикрашені валиками з пальцевими відбитками на них (табл. XV, 1—3).

На відстані 3-х км від с. Яски, на південний схід від нього, на схилі широкої заплави було обстежено поселення Яски II.

Територія поселення засаджена колгоспним садом, нині запущеним, тому культурний шар, звичайно, знищений. Лише в траншеї, яка тягнеться вздовж берега, були знайдені дуже невиразні уламки ліпного посуду з гладкою поверхнею світло-жовтого кольору, овальна в розрізі ручка від сіроглиняної посудини, уламки гончарного сіроглиняного посуду, амфор та оброблений кремневий скребок.

В цій же заплаві, тсбто між селом Яски та поселенням Яски II, були відмічені три розташовані групою кургани.

На північ від с. Біляївки, у гирлі р. Турунчака, на високому плато,

розташований хутір Зелений. Тут теж були знайдені декілька невиразних фрагментів ліпного сіроглиняного посуду.

В селі Біляївка, розташованому на лівому березі гирла р. Турунчука, біля головного причалу, на городах колгоспників, що прилягають до берега, були знайдені дрібні уламки ліпного посуду і амфорна ручка.

Південніше с. Біляївки знаходиться посьолок Водопровідний, а південніше останнього розвідано поселення, аналогічне Яскам I та Граденицьким, тобто черняхівського типу (табл. XV, 4—8). Зовнішня поверхня на деяких зразках гончарного посуду пориста від того, що в глиняному тісті багато домішок крупного піску. Знайдені ще амфорні уламки та брусок.

Окремі уламки ліпного посуду та амфор попадались вздовж підшви схилу аж до с. Миколаївки, Овідіопольського району, Одеської області. Уламки ліпного посуду, орнаментовані горизонтальними врізаними лініями і косими насічками між ними, були знайдені між селами Надлиманським того ж району та Миколаївкою (табл. XV, 11).

Велика кількість уламків посуду зосереджена біля самої води, серед них деякі обкатані водою.

Границь поселення на крутому схилі простежити не вдалось.

В селі Миколаївці, яке тягнеться вздовж крутого берега лиману, були теж відмічені сліди поселень на трьох суміжних садибах колгоспників Шестопалової, Тищенко та ін. На них зібрані уламки ліпного та гончарного посуду, гостродонних амфор (табл. XV, 10, 12). Жителі розповіли, що при земляних роботах знаходили не тільки битий посуд, але й цілі горщики та кам'яні плити. На поверхні городів дуже багато дрібного каміння. А біля підніжжя схилу в одному місці було зосереджено багато уламків амфор і в меншій кількості грубого ліпного посуду (табл. XV, 9). Цей посуд звалився з крутого берега разом з великою глибою ґрунту.

Ці знахідки в селі Миколаївці свідчать про наявність слідів поселення, тепер надто зруйнованого.